

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-20\(49\)-188-210](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-20(49)-188-210)

УДК 378.37.35

Максимчук Вячеслав Володимирович,
директор Головинського вищого професійного
училища нерудних технологій Житомирської області,
викладач вищої категорії, викладач-методист.
Київ, Україна.
maksumchuk.slava@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗМІСТУ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто окремі питання формування державної освітньої політики щодо змісту діяльності педагогічних працівників в контексті реформування та модернізації професійної (професійно-технічної) освіти, децентралізації управління та становлення державно-громадського управління освітою України, що передбачає урахування міжнародного досвіду та участі України в Європейському освітньому просторі. Встановлено, що державна освітня політика щодо змісту діяльності педагогічних працівників професійної (професійно-технічної) освіти формується під впливом наступних факторів: зв'язок підвищення якості професійної (професійно-технічної) освіти з компетентністю педагогів професійного навчання та майстрів виробничого навчання закладів професійної (професійно-технічної) освіти; посилення конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг і ринку праці, що впливає на зростання конкуренції між педагогічними працівниками; умови для професійного розвитку викладачів та майстрів виробничого навчання; нові вимоги до змісту діяльності педагогічних працівників з боку здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти та роботодавців, замовників підготовки кадрів. Розглянуто досвід європейських країн, де розвиток персоналу закладів освіти розглядається важливим фактором діяльності та престижності закладу освіти. Запропоновано, враховуючи глобальні освітні тренди, створення можливостей для професійного розвитку педагогічних працівників в контексті реформування та модернізації професійної (професійно-технічної) освіти за певними напрямками. Доведено, що трансформаційні напрями державної освітньої політики, спрямовані на якісне оновлення освіти, передбачають у

змісті діяльності педагогів професійного навчання та майстрів виробничого навчання підвищення орієнтації освітнього процесу на активне засвоєння знань, умінь і навичок тими, хто навчається, виховання у них здатності до формування власної думки, відкритого, самостійного, творчого мислення. Такий підхід можливий за умов досягнення оптимального співвідношення між чисельністю педагогічних працівників та здобувачів професійної освіти, оптимізації набору дисциплін, міждисциплінарності, тісного зв'язку навчальних дисциплін із соціально-економічними, політичними та глобальними проблемами, конкретними вимогами. Встановлено, що до основних факторів, які перешкоджають розвитку професійної (професійно-технічної) освіти, слід віднести також низький рівень престижності педагогічної праці та недостатню якість підготовки педагогів професійного навчання та майстрів виробничого навчання. Закцентовано також увагу щодо удосконалення професійного розвитку педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти на прикладі Головинського вищого професійного училища нерудних технологій Житомирської області. Професійне зростання педагога закладів професійної (професійно-технічної) освіти і становлення його конкурентоспроможності розглядається як розвиток комплексу властивостей особистості, необхідних для високого рівня професійної діяльності.

Ключові слова: професійна (професійно-технічна) освіта; державна освітня політика; ринок праці; ринок освітніх послуг; якість освіти; зміст діяльності педагогічних працівників; модернізація професійної (професійно-технічної) освіти; професійна компетентність; професійний розвиток.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. У нових соціально-економічних умовах галузь освіти повинна розвиватися відповідно до основних принципів, закладених в основу інноваційного розвитку. Тому перед сучасною професійною (професійно-технічною) освітою стоять нові масштабні завдання, пов'язані саме з необхідністю застосування в освітньому середовищі сучасних педагогічних інновацій, новітніх виробничих технологій, нових освітніх програм, розроблення компетентнісної моделі випускника, орієнтованих саме на зрілі вимоги роботодавців, замовників підготовки кадрів щодо конкурентоспроможності професійної

(професійно-технічної) освіти, що вимагає інноваційних підходів до управління, адміністрування та розвитку закладів професійної (професійно-технічної) освіти України.

Як свідчать проведені нами дослідження сучасних освітніх трендів, в умовах постіндустріального, інформаційного суспільства нові вимоги до рівня кваліфікації випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти зумовлюють зміну ролі педагогів професійного навчання та майстрів виробничого навчання професійної школи від трансляції знань до створення умов, в яких когнітивні здібності здобувача розвиваються та поглиблюються в рамках індивідуальної освітньої траєкторії, через самостійну пізнавальну діяльність, яка зорганізується під впливом педагогів професійного навчання та майстрів виробничого навчання.

Компетентність педагогів професійного навчання та майстрів виробничого навчання є важливим фактором зростання людського капіталу кожної країни, тому слід звернути увагу на актуальність впровадження в освітній діяльності методів і технологій навчання, які сприятимуть формуванню у майбутніх фахівців топ-компетенцій, сформульованих на Всесвітньому економічному форумі 2016 р. у доповіді «Майбутнє професій». Серед яких: Рішення комплексних завдань; Критичне мислення; Творчі здібності; Управлінські таланти; Взаємодія з іншими; Емоційний інтелект; Здатність оцінювання та прийняття рішень; Орієнтація на обслуговування; Навички ведення переговорів; Когнітивна гнучкість; Здатність до навчання (LQ) [17].

Безперечно, від значного творчого потенціалу залежить рівень креативної самореалізації та саморозвитку. Серед численних критеріїв креативності можна виділити такі: оригінальність, гнучкість, чутливість до проблем, самостійність, незалежність, відкритість, спонтанність.

Разом з тим, педагогічний працівник закладу професійної (професійно-технічної) освіти із застарілими знаннями, байдужий до пізнання й використання у своїй діяльності нового, формуватиме подібні комплекси й у своїх вихованців, з яких мало хто зможе стати успішною особистістю [3]. Гальмом для інноваційного розвитку освіти є неготовність багатьох педагогів та керівників до інноваційної діяльності, сприйняття та застосування інновацій [12].

Сучасний вчитель – це вчитель інноваційної орієнтації, який готовий до змін, переорієнтації власного мислення, усвідомлення нових вимог щодо педагогічної діяльності, до інноваційної педагогічної діяльності [11].

Україна впевнено переходить на професійні стандарти. Кожен випускник закладу освіти, кожен працівник мають володіти тими знаннями, уміннями та навичками, компетентностями, які визначено у відповідних професійних стандартах. Лише за цих умов працівник буде конкурентоспроможним. Роботодавець надає перевагу тим, кого не потрібно додатково вчити. Навчати – це завдання закладу освіти. І це ще один аргумент важливості формування державної освітньої політики щодо змісту діяльності педагогічних працівників у контексті модернізації професійної (професійно-технічної) освіти і навчання.

Визнання кваліфікаційними центрами результатів неформального та інформального навчання (самоосвіта) відбувається на основі професійних стандартів. Професійні стандарти є базою для освітніх програм. Заклади освіти готуватимуть випускників з тими знаннями та уміннями, які потребує ринок праці, що є одним з пріоритетних напрямів розвитку професійної (професійно-технічної) освіти, що має супроводжувати модернізацію діяльності закладів професійної (професійно-технічної) освіти в сучасних умовах.

Актуальність проблеми дослідження. Розвиток економіки нашої держави залежить від кваліфікованого і конкурентоспроможного персоналу, підготовка якого здійснюється в системі професійної (професійно-технічної) освіти. За роки незалежності у професійній (професійно-технічній) освіті України відбулися значні трансформації щодо структури та змісту освіти з урахуванням змін у галузях виробництва, розширення співпраці з роботодавцями, розвитку міжнародного співробітництва тощо.

Актуальним залишається створення державних стандартів освіти на засадах компетентнісного підходу, підвищення престижності професійної (професійно-технічної) освіти в суспільстві, удосконалення системи професійної орієнтації молоді на робітничі професії, покращення матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення, підвищення якості педагогічного персоналу.

Професійна (професійно-технічна) освіта має більшою мірою спрямовуватися на задоволення індивідуальних потреб особистості у здобутті затребуваних на ринку праці кваліфікацій, забезпечення підготовки конкурентоспроможних фахівців, професійний розвиток виробничого персоналу підприємств.

Потребує вдосконалення реалізації державна політика на ринку освітніх послуг. Конкурентоздатність національної системи освіти у європейському і світовому просторі має забезпечуватись високим

професійно-кваліфікаційним рівнем педагогічних працівників, гнучкістю, динамічністю освітнього процесу.

У зв'язку з цим у процесі професійної підготовки здобувачів професійної освіти зростає роль викладачів професійного навчання та майстрів виробничого навчання, які здійснюють передачу відповідних знань, умінь, навичок, створює сприятливу атмосферу навчання, взаєморозуміння і підтримки, сприяє формуванню духовного світу учнів. Зважаючи на це активізуються наукові пошуки в галузі теорії і практики підготовки викладачів професійної школи, підвищення рівня їхньої професійної майстерності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз основних досліджень та публікацій показує, що питаннями формування державної освітньої політики щодо діяльності педагогічних працівників опікувались такі вчені, як Ю. Алексеев, В. Андрущенко, Т. Десятов, Н. Діденко, Г. Дмитренко, Г. Єльнікова, І. Зязюн, К. Корсак, В. Кремень, Т. Лукіна, В. Луговий, С. Ніколаєнко, Н. Нижник, В. Пікельна, Н. Протасова, О. Савченко, О. Щербак та інші, які висвітлювали різні теоретичні і практичні аспекти освітньої галузі.

Проблеми визначення сутності та вдосконалення компетентності педагогів у системі неперервної освіти відображено у працях В. Безрукової, О. Белової, С. Гончаренко, Н. Діденко, Г. Дмитренко, С. Змейова, І. Зязюна, О. Коваленко, Н. Кузьміної, Н. Ничкало, В. Олійника, І. Сілаєвої, В. Семиченко та ін.

З погляду вивчення педагогічних здобутків і поширення передового досвіду інноваційна діяльність педагога досліджувалася Ю. Бабанським, О. Огієнко, М. Поташником. Інноваційна діяльність як вищий ступінь педагогічної творчості, педагогічного винахідництва, введення нового в педагогічну практику представлено у працях Т. Демиденко, Н. Клокар, О. Козлової та ін.

Актуальним питанням професійної та професійно-педагогічної освіти й формуванню особистості педагога професійної освіти і навчання присвячені наукові дослідження С. Батишева, І. Васильєва, О. Гаврилюка, Р. Гуревича, С. Заславської, О. Коваленко, В. Ковальчука, Н. Ничкало, В. Радкевич, Л. Сергєєвої, В. Супруна, Л. Шевчук, О. Щербак та ін.

І. Зязюн трактує професійно-педагогічну діяльність як професійну діяльність спеціально підготовленого фахівця у галузі професійної освіти, змістом якої є рефлексивне управління навчальною та виробничою діяльністю учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти у навчально-виховному та навчально-виробничому процесах,

спрямоване на розвиток їхньої особистості та професійної індивідуальності [7].

Результати досліджень, що наведені у праці С. Заславської дозволяють визначити причини, що гальмують упровадження у професійну підготовку інноваційних педагогічних ідей і сучасних технологій навчання. Виявлено низку причин, серед яких однією з головних є відсутність інформації про інноваційні педагогічні та новітні виробничі технології [5].

Аналіз наукової літератури засвідчує посилення уваги науковців до проблем розвитку системи освіти дорослих та самоосвіти педагогічного працівника. Ці питання висвітлено у працях дослідників, серед яких: С. Батишев, М. Громкова, Н. Ничкало, С. Гончаренко, Л. Лук'янова, В. Огнев'юк та ін.

У контексті досліджень конкурентоспроможності педагогічних кадрів процес формування професійної компетентності педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти висвітлено у працях Ю. Завалевського, І. Зязюна, Л. Лазаревої, Н. Ничкало.

Н. Ничкало визначає професійну компетентність педагогічного працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти як результат цілеспрямованого впливу самоосвіти й розвитку професіоналізму на рівні саморозвитку. Вона визначається рівнем власної професійної освіти, досвідом та індивідуальними здатностями людини, її прагненням до неперервної самоосвіти й самовдосконалення, творчим ставленням до справи [10].

Упровадження європейського виміру у професійну освіту може дати позитивні результати лише за умови готовності педагогічних працівників до здійснення інноваційної освітньої діяльності, володіння вміннями здійснювати проектування освітнього процесу, конструювати зміст навчання, розробляти сучасний навчально-методичний супровід предмета, тому особливого значення набуває розвиток науково-методичної компетентності педагогів у системі неперервної освіти [16].

Сукупність визначених проблемних питань обумовила вибір теми статті.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає у визначенні теоретичних та науково-методичних основ формування державної освітньої політики щодо нового статусу, компетентності та готовності до здійснення інноваційної

освітньої діяльності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти у контексті модернізації освіти України.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання: дослідити теоретико-методологічні засади публічного управління професійною діяльністю та розвитком педагогічних працівників системи професійної (професійно-технічної) освіти в науковій вітчизняній та зарубіжній літературі з урахуванням сучасних європейських підходів та визначити кращі практики для запровадження в Україні; проаналізувати нормативно-правову базу щодо професійної діяльності та розвитку педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти та визначити основні напрями її удосконалення; запропонувати шляхи удосконалення професійного розвитку педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання та загальнонаукові методи пізнання. Теоретичною базою дослідження є наукові та літературні джерела, праці вітчизняних і зарубіжних учених та відповідні наукові дослідження, а також законодавчі та нормативно-правові акти, що встановлюють правові та організаційні основи суспільних відносин у сфері професійної (професійно-технічної) освіти України та розвитку педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Методологічну основу дослідження становлять: закони і категорії наукового пізнання процесів і явищ; закони і закономірності інноваційного розвитку соціально-педагогічних систем; аналіз документів (у частині нормативно-правових актів, статистичних даних, матеріалів наукових досліджень); принципи єдності теорії і практики, що забезпечують теоретичне, емпіричне й експериментальне вивчення предметів і явищ з метою розкриття сутності управління розвитком освіти; порівняльний метод; методи синтезу і індукції.

Наукові результати, теоретичні положення й висновки дослідження були здійснені у межах теми науково-дослідної роботи ДЗВО «Університет менеджменту освіти» в рамках діяльності лабораторії методології та практики професійного розвитку сучасного освітнього менеджера –

«Науково-методичні засади підвищення ефективності державно-громадського управління неперервною освітою в умовах суспільної трансформації в Україні (номер державної реєстрації РК № 0116U007183).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Безумовно, розвиток галузей економіки України залежить від кваліфікованого і конкурентоспроможного виробничого персоналу, підготовка якого здійснюється в системі професійної (професійно-технічної) освіти. Тому закономірно, що у вітчизняній освіті здійснюються системні реформи, спрямовані на досягнення високих європейських стандартів якості, впровадження сучасних педагогічних та інформаційних технологій, формування у молодого покоління професійних компетенцій та вміння працювати в умовах сучасного ринку праці.

Водночас, дефіцит кваліфікованих кадрів у галузях економіки України, невідповідність якості підготовки кваліфікованих робітників зрослим вимогам матеріального виробництва; недостатня мотивація соціальних партнерів до участі в освітньому процесі вимагають кардинальної модернізації професійної (професійно-технічної) освіти, особливо в сучасних умовах реформування освітньої галузі України та децентралізації управління.

Професійна (професійно-технічна) освіта є комплексом організаційно-управлінських і педагогічних заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і компетенціями у обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури.

Загалом можна стверджувати, що за роки незалежності, в умовах ринкової економіки та інформаційно-технологічного розвитку відбулися значні трансформації щодо структури та змісту підготовки кваліфікованих працівників з урахуванням змін у галузях виробництва, запровадження інноваційних технологій і методик, сучасних моделей управління, розвитку співпраці з соціальними партнерами та виробництвом, що відповідає світовим тенденціям неперервної професійної освіти впродовж життя. Перспективи розвитку цієї галузі визначаються пріоритетними напрямками соціально-економічного поступу України та модернізації національної системи освіти [14, с. 114].

Своєю чергою, запровадження професійних стандартів та державних освітніх стандартів нового покоління ставить перед професійною (професійно-технічною) освітою нові масштабні завдання, пов'язані з

необхідністю застосування в освітньому середовищі педагогічних інновацій, нових освітніх програм, розробки компетентнісної моделі випускника, орієнтованих саме на сучасні запити роботодавців щодо конкурентоспроможності професійної (професійно-технічної) освіти, що вимагає інноваційних підходів до управління та розвитку закладів освіти.

До нормативно-правових актів, що регулюють професійну діяльність педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти слід віднести наступне:

- Конституція України;
- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про повну загальну середню освіту»;
- Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»;
- Закон України «Про вищу освіту»;
- Закон України «Про фахову передвищу освіту»;
- Закон України «Про професійний розвиток працівників»;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників»;
- Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року;
- Концепція розвитку педагогічної освіти;
- Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти;
- Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах»;
- Стандарти професійної (професійно-технічної) освіти;
- Інші нормативно-правові акти у сфері освіти.

Безумовно, при підготовці кваліфікованих кадрів педагогічний колектив Головинського вищого професійного училища нерудних технологій Житомирської області відмовився від застарілих форм і методів навчання, орієнтуючись на навчання, яке адаптоване до сучасних потреб економіки та соціально-економічного розвитку регіонального ринку праці. Більшість педагогів професійного навчання та майстрів виробничого навчання вирізняються яскраво вираженим прагненням до

новаторства та впровадження освітніх нововведень як інновації, що покращує проведення і результати освітнього процесу.

В умовах модернізації національної системи освіти стоїть проблема підвищення кваліфікації всіх, без виключення, працівників освіти. Вона зумовлена потребою зростання рівня професійної культури педагогічних працівників як високоосвічених, компетентних особистостей, здатних до роботи в умовах конкуренції, підприємництва і ринкових відносин. У вирішенні проблеми підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників у XXI ст. В. Кремень вбачає застосування інтеграційного критерію «педагогічна майстерність + мистецтво кваліфікації + нові технології» [9]. У цьому контексті необхідними характеристиками педагога стають:

- професійна компетентність на рівні європейських і світових стандартів, мобільність;
- конкурентоспроможність;
- творчість і відповідальність;
- гнучке, незалежне і критичне мислення;
- володіння іноземними мовами;
- новими інформаційними технологіями;
- здатність до діяльності в умовах невизначеності та змін;
- орієнтованість на ефективну самоосвіту;
- самовдосконалення впродовж життя.

Тільки формуючи і розвиваючи вищезазвані характеристики, можна підготувати педагогічного працівника нового покоління, готового до реалізації постійно зростаючих і ускладнених завдань навчання та виховання підростаючого покоління, здатного адаптуватися до соціальних змін, готового дати відповідь зовнішнім викликам і мінімізувати виникаючі ризики.

У свою чергу, закономірним є те, що високий рівень підготовки педагога – передумова розвитку особистості учня, його життєвих компетентностей і ціннісних орієнтацій. А отже, не викликає сумніву, що майбутнє нації залежить саме від якості педагогічної освіти, опанованого вчителем обсягу знань, умінь і навичок, рівня сформованості творчих умінь і розвитку творчих здібностей [7]. Однією з головних задач закладу професійної (професійно-технічної) освіти є створення системи роботи, тобто системи взаємозалежних дій та заходів, спрямованих на всебічне підвищення кваліфікації професійної майстерності кожного педагога та на розвиток і підвищення творчого потенціалу педагогічного колективу в цілому.

З метою ефективного та продуктивного досягнення результатів роботи адміністрація закладу професійної (професійно-технічної) освіти повинна створювати в колективі необхідні умови для саморозвитку та реалізації творчого потенціалу педагогів. Стосунки між адміністрацією і підлеглими повинні будуватись на демократичних засадах, стимулюватись творчість педагогів, створюватись умови і надаватись всі можливості для їх успішної атестації [15].

Отже, сучасна професійна (професійно-технічна) освіта потребує педагога нового типу, який володіє високою фаховою кваліфікацією та професійною культурою, здатного об'єктивно осмислювати педагогічні явища і факти, критично оцінювати й творчо перетворювати педагогічну дійсність, відповідати інтеграційним критеріям: педагогічній майстерності; комунікативному мистецтву; володінню цифровою грамотністю; інноваційній педагогічній діяльності; творчому пошуку нових підходів до навчання і виховання здобувачів освіти.

Сучасний зміст професійної (професійно-технічної) освіти має спрямовуватись на формування професійної і загальної компетентностей особистості і базуватися на професійних стандартах. Освітній процес доцільно поєднувати з розвитком уподобань та інтересів майбутнього працівника, враховуючи тенденції розвитку сучасної економіки. Важливим фактором забезпечення оновлення змісту освіти є створення умов щодо безперервного фахового розвитку педагогічних працівників, який би відповідав умовам сучасного виробництва.

З метою вдосконалення моніторингового супроводу та якісного забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти важливим є вивчення освітніх потреб педагогів професійної школи щодо впровадження педагогічних та виробничих інновацій, запитів роботодавців, програмних завдань закладів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах впровадження дуальної освіти, вивчення потреб та проблем закладів освіти у навчально-методичному і науково-методичному забезпеченні діяльності підготовки кваліфікованих кадрів для потреб ринку праці.

Ринкова економіка чітко визначає орієнтири професійної (професійно-технічної) освіти, робить очевидним, що головна мета всіх суб'єктів освітнього процесу полягає в необхідності врахування сучасних соціально-економічних реалій ринку праці та трансформування їх у конкретні освітні програми професійної підготовки.

Окрім того, важливим фактором забезпечення оновлення змісту професійної (професійно-технічної) освіти є створення умов щодо

безперервного фахового розвитку педагогічних працівників, який би відповідав умовам сучасного виробництва. На цьому етапі неможливо обмежувати підвищення кваліфікації працівників психолого-педагогічним та методичним спрямуванням. Доцільно знайти можливість викладачам та майстрам виробничого навчання пройти стажування на базі сучасних підприємств, навчально-практичних галузевих центрів або в рамках реалізації міжнародних проектів тощо.

Насамперед, інноваційний розвиток, що стає необхідною умовою забезпечення конкурентоспроможності професійної (професійно-технічної) освіти, наявні проблеми сучасного закладу, що потребують розв'язання на місцевому рівні. При цьому виникає необхідність як у формуванні педагогічного колективу, здатного здійснювати інноваційну діяльність, так і в застосуванні ефективних способів регулювання процесу розробки і впровадження педагогічних та управлінських інновацій в навчально-виробничий процес.

Запорукою успішного впровадження інноваційних управлінських та педагогічних технологій у Головинському вищому професійному училищі нерудних технологій Житомирської області, передусім, став якісний склад педагогічного колективу, формування таких якостей як ініціативність, здатність творчо мислити і знаходити нестандартні рішення, вміння обирати професійний шлях, готовність навчатися протягом усього життя.

Зокрема, серед 57 педагогічних працівників: 17 – мають вищу кваліфікаційну категорію та педагогічне звання «Старший викладач» – 13 чоловіків, «Викладач-методист» – 4. Відомчу нагороду «Відмінник освіти України» отримали 8 працівників. Середній вік колективу – 37 років. Наразі, підвищення професійної і педагогічної майстерності здійснюється на курсах підвищення кваліфікації, науково-практичних конференціях та семінарах ЦПО УМО НАПН України, Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Стажування викладачів проводиться на підприємствах ПАТ «Головинський граніт», Черняхівський райавтодор, ТОВ «Даніко», МПП «Екофільтр» база відпочинку «Райдуга», ПП «Атлант», кафе «Старий млин» тощо.

Набуває актуальності постійний системний аналіз ефективності впроваджених педагогічних технологій та корегування діяльності педагогічного колективу в цілому та кожного окремо взятого педагога зокрема у всіх напрямках виховної роботи.

Наразі, впровадження даної інновації створює єдину систему педагогічної роботи, об'єднує діяльність класних керівників, викладачів, майстрів в/н, практичного психолога, соціального педагога, адміністрації

та батьків, сприяє формуванню в учнів таких важливих психологічних новоутворень, як адекватне самооцінювання, здатність до співчуття, повага до точки зору іншої людини.

Цілеспрямована робота педагогічного колективу Головинського вищого професійного училища нерудних технологій Житомирської області в цьому напрямку, як засвідчують результати психолого-педагогічного моніторингу соціально-комунікативного розвитку учнів училища, дала змогу підвищити рівень ціннісних орієнтацій, ціннісних пріоритетів, знизити показники деструктивних вад особистісного розвитку учнів, підвищити рівень згуртованості, життєву активність більшості учнів. Як досягнення можна вважати й те, що з року в рік зростає кількість переможців учнівських турнірів та олімпіад. За результатами річного оцінювання більше 75% учнів засвоїли програмний матеріал на високому та достатньому рівнях.

Підтримуючи позицію активного управлінського впливу на сферу освіти та відповідно до змісту публічного управління інноваційним розвитком діяльності педагогічних працівників в контексті реформування та модернізації професійної (професійно-технічної) освіти, основними завданнями, які постають перед органами публічної влади у цій сфері, можна визначити наступні:

- удосконалення законодавчої бази, що регулює та стимулює взаємовідносини між суб'єктами навчання;
- організація підвищення рівня кваліфікації, професійних навичок, досвіду роботи, забезпечення високого рівня інноваційності, мобільності, адаптованості працівників;
- сприяння розвитку нестандартних, гнучких форм підвищення гнучкості ринку освітніх послуг та ринку праці та розширення сектору послуг щодо працевлаштування; створення нових робочих місць, самозайнятості;
- формування державної системи моніторингу і прогнозування потреб галузей економіки щодо професійно-кваліфікаційного складу робочої сили;
- удосконалення профорієнтаційної роботи та професійного навчання як на державному, так і регіональному та місцевому, локальному рівнях.

Зазначимо, що професійна (професійно-технічна) освіта є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності,

розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури.

Професійна освіта спрямована на забезпечення професійної самореалізації особистості, формування її кваліфікаційного рівня, створення соціально активного, морально й фізично здорового національного виробничого потенціалу, який займає важливе місце в технологічному оновленні виробництва, впровадженні у практику досягнень науки і техніки.

Змістом професійної освіти є динамічна система знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей та рис, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну діяльність, зумовлену вимогами суспільства до працівників відповідної кваліфікації та профілю, на досягнення яких повинні спрямовуватися зусилля учасників освітнього процесу закладів освіти, що забезпечують здобуття професійної освіти відповідного рівня.

Професійну освіту і навчання, в першу чергу, пропонується розглядати як таку, що спрямована на всебічний розвиток особистості, оскільки висока кваліфікація фахівця, його професіоналізм є запорукою широкого й ефективного застосування новітніх наукомістких інформаційних технологій, підвищення добробуту населення, забезпечення економічної стабільності країни. У європейських країнах програми професійного навчання засновуються на широкій трактовці освітніх стандартів, які ґрунтуються на професійних компетенціях.

З цією метою в закладі започаткований проєкт «Інноваційні шляхи розвитку державно-приватного партнерства як умова розвитку Головинського вищого професійного училища нерудних технологій».

Здобувачі професійної (професійної-технічної) освіти Головинського вищого професійного училища нерудних технологій Житомирської області отримують теоретичні знання у навчальних аудиторіях, а виробниче навчання здійснюється на різних підприємствах, з якими укладено відповідні угоди. Серед них, соціальні партнери-компанії, які працюють на ринку України: «Даніко», «Укрпрофігруп», «Агропросперіс», ЄТС «Volvo Україна».

Педагог професійного навчання закладу професійної (професійно-технічної) освіти із ролі єдиного джерела знань переходить у статус помічника здобувача освіти, здатного правильно і своєчасно зорієнтувати останнього в потоці освітньої інформації, надати консультаційну допомогу в критичному переосмисленні отриманого обсягу інформації, його аналізу та оцінювання. Останнім часом велике поширення в теоретичному і

виробничому навчанні набувають технології активного навчання. Одними з найбільш істотних прийомів підготовки кваліфікованих та ефективних, в плані активізації виробничого процесу, фахівців в повній мірі вважаються ті компоненти освітнього процесу, освітнього середовища, що мають високу професійно-діяльнісну спрямованість (практика на навчальних полігонах, виробнича практика, вивчення спеціальних дисциплін).

Незаперечною умовою підвищення ефективності системи професійної (професійно-технічної) освіти є її безперервне самооновлення. У комплексі необхідних сьогодні для професійної (професійно-технічної) освіти змін особливий акцент робиться на оновленні її змісту. На основі компетентнісного підходу, відповідно до вимог роботодавців, ринку праці, запитів особистості, потрібно визначити, розробити та експериментально перевірити механізм упровадження модернізованого змісту професійної освіти і навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти різних типів, форм власності та підпорядкування. Нагальним також стає створення державних стандартів освіти на засадах компетентнісного підходу, підвищення престижності професійної (професійно-технічної) освіти в суспільстві, удосконалення системи професійної орієнтації молоді на робітничі професії, визначення основних напрямів державних і регіональних програм популяризації професійної освіти, організації діяльності в усіх регіонах мережі центрів профорієнтаційних служб і центрів професійної кар'єри з відповідними інформаційними ресурсами.

Цілком очевидно, що трудова функція педагогічного працівника, заснована на компетенціях, забезпечує гнучкість освітніх програм і можливість належного працевлаштування. Водночас, адаптація освітніх і професійних стандартів пов'язана з упровадженням дуальної освіти в систему навчання.

З метою забезпечення умов для професійного розвитку педагогічних працівників та керівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти необхідним є удосконалення програм підготовки, перепідготовки, стажування та підвищення кваліфікації педагогічних працівників та керівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

У нових соціально-економічних умовах модернізація професійної (професійно-технічної) освіти в Україні вимагає вдосконалення управлінської та організаційної структури, відповідного науково-методичного супроводу професійної підготовки, врахування прогресивних

ідей зарубіжного досвіду професійної освіти і навчання, запровадження інноваційних технологій і методик підготовки кваліфікованого виробничого персоналу, оновлення навчально-методичного забезпечення, утворення центрів з впровадження інноваційних виробничих та педагогічних технологій на базі провідних державних закладів професійної (професійно-технічної) освіти, удосконалення системи управління освітою, оновлення існуючої нормативно-правової бази та упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у освітній процес. Модернізація системи управління має спрямовуватися на здійснення подальшої автономії закладів професійної (професійно-технічної) освіти, розширення повноважень його керівника та підвищення його персональної відповідальності за організацію освітнього процесу, підвищення кваліфікації педагогів з метою підготовки їх до активної інноваційної діяльності, кваліфікацію та якість підготовки виробничого персоналу.

У результаті проведених досліджень запропоновано також відкриття кваліфікаційних центрів, центрів професійної досконалості, центрів кар'єри та навчально-практичних центрів галузевого спрямування із застосуванням новітніх виробничих та педагогічних технологій.

Вважаємо, що сучасні трансформаційні зміни, що відбуваються в глобальній освіті, зумовлюють суттєві перемини у державній освітній політиці у частині визначення нового статусу і ролі викладацьких кадрів, що зумовило мету даного дослідження.

Проведений аналіз формування державної освітньої політики щодо змісту діяльності педагогів професійного навчання та майстрів виробничого навчання в контексті модернізації професійної (професійно-технічної) освіти свідчить, що це питання є актуальним, потребує нових концептуальних та методологічних підходів і може вирішуватися з урахуванням міжнародного досвіду та участі України в Європейському освітньому просторі.

З метою забезпечення умов для професійного розвитку педагогічних працівників та керівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти необхідним є удосконалення програм підготовки, перепідготовки, стажування та підвищення кваліфікації педагогічних працівників та керівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Перспективи подальших досліджень. У подальших дослідженнях цієї теми важливим убачається створення таких моделей новаторства освітніх технологій та інновацій щодо розвитку освітнього середовища, розроблення професійних стандартів, державних стандартів освіти,

критеріїв професійної компетентності викладацького складу закладів професійної (професійно-технічної) освіти, які розглядаються нами як процес, який потребує постійних змін та удосконалення відповідно до нових освітніх трендів та модернізаційних змін у форматі та структурі освіти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Л. М. Ващенко, «Інновації в освіті», *Енциклопедія освіти*, В. Г. Кремень, Ред. Київ, Україна: Юрінком Інтер, 2008.
- [2] М. О. Голубєва, І. В. П'янковська, «Визначення ключових компетентностей майбутніх учителів: європейський досвід», *Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, т. 84, 73 с., 2008.
- [3] Ю. Завалевський, «Сутність інноваційної педагогічної діяльності», *Педагогічний дискурс*, № 17, с. 63–69, 2014.
- [4] Верховна Рада України. (2017, Верес. 05). Закон № 2145-VIII «Про освіту». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/4lhgEa>
- [5] С. І. Заславська, «Шляхи вдосконалення підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійної освіти», *Вісник післядипломної освіти*, № 15(28), с. 63–73, 2015.
- [6] С. І. Заславська, «Інноваційна діяльність педагога професійної школи в контексті ефективності освітньої системи», *Вісник післядипломної освіти. Педагогічні науки*, № 2(31), с. 26–34, 2016.
- [7] І. А. Зязюн, Г. М. Сагач, *Краса педагогічної дії*. Київ, Україна: Україн.-фін. ін-т менедж. та бізнесу, 1997.
- [8] *Модернізація змісту професійної освіти і навчання: теорія і практика* / М. А. Вайнтрауб, А. М. Романова, І. А. Мося, Я. Ю. Білоконь та ін., М. А. Вайнтрауб, Ред. Київ, Україна: ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2015.
- [9] *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*, В. Г. Кременя, Ред. Київ, Україна: КОНВІ ПРІНТ, 2021. (До 30-річчя незалежності України). <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
- [10] Н. Г. Ничкало, «Професійна педагогіка в інформаційно-технологічному суспільстві», на *IV Міжнар. наук.-практ. конф. Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи*. Хмельницький: Авіст, 2007, с. 88–94.
- [11] О. І. Огієнко, «Формування готовності до інноваційної діяльності як важлива складова професійної підготовки майбутнього вчителя»,

Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, № 7(33), с. 154–161, 2013.

- [12] В. Олійник, «Система педагогічної освіти та педагогічні інновації», *Директор школи, ліцею, гімназії*, № 4, с. 61–69, 2001.
- [13] О. М. Отич, *Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи*. Кіровоград, Україна: Імекс-ЛТД, 2014.
- [14] «Професійна освіта як складова забезпечення кваліфікованого кадрового потенціалу України: проблеми та шляхи вирішення», на парламентських слуханнях у Верховній Раді України. *Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Парламентські слухання*. Київ: Парлам. вид-во, 2016, 320 с.
- [15] В. Радкевич, «Дослідницькі засади діяльності педагога професійної школи», *Професійно-технічна освіта*, № 4, с. 5–7, 2006.
- [16] І. Є. Сілаєва, «Методичні аспекти підвищення кваліфікації педагогів професійної школи», на *Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Pedagogika. Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju współczesnej nauki*. Warszawa: Wydawca Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2017, с. 101–105.
- [17] *The Future of Jobs*. [Online]. World Economic Forum, 2016. Available: <https://is.gd/aLf6jU> Дата звернення: Квіт. 05, 2022.

FORMATION OF THE STATE EDUCATIONAL POLICY REGARDING THE CONTENT OF THE ACTIVITIES OF PEDAGOGICAL WORKERS IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION OF PROFESSIONAL (VOCATIONAL AND TECHNICAL) EDUCATION

Viacheslav Maksumchyk,
director of Golovinsky higher professional
schools of non-metallic technologies of Zhytomyr region,
teacher of the highest category, teacher-methodologist.
Kyiv, Ukraine.
proftekhosvita@i.ua

Abstract. The article considers some issues of formation state educational policy on the content of teachers in the context of reforming and modernizing vocational (technical) education, decentralization of governance and the formation of public administration of education in Ukraine, which takes into account international experience and Ukraine's participation in the European educational space. It is established that the state educational policy on the content of activities pedagogical workers of vocational (vocational) education is formed under the influence of the

following factors: the relationship between improving the quality of vocational (vocational) education with the competence of teachers of vocational training and masters of industrial training of vocational (vocational) education; intensification of competition in the market of educational services and the labor market, which affects the growth of competition between teachers; conditions for professional development of teachers and masters of industrial training; new requirements for the content of the activities of pedagogical workers by applicants for professional (vocational) education and employers, customers of training. The experience of European countries is considered, where the development of the staff of educational institutions is considered an important factor of activity and the prestige of the educational institution. It is proposed, taking into account global educational trends, to create opportunities for professional development of teachers in the context of reforming and modernizing professional (vocational) education in certain areas. It is proved that the transformational directions of state education policies aimed at qualitative renewal of education provide in the content of the activities of teachers of vocational training and masters of industrial training to increase the orientation of education process of active acquisition of knowledge, skills and abilities by students, education of their ability to form their own opinion, open, independent, creative thinking. This approach possible under conditions of achieving the optimal ratio between the number of teachers and students of vocational education, optimization of the set of disciplines, interdisciplinarity, the close connection of academic disciplines with socio-economic, political and global issues, specific requirements. It is established that the main factors hindering the development of professional (vocational) education should also include the low level of prestige of pedagogical work and the lack of quality training of teachers of vocational training and masters of industrial training. Emphasis is also placed on improving the professional development of pedagogical staff of vocational (vocational) education on the example of Golovinsky Higher Vocational School of Non-Metallic Technologies of Zhytomyr Region. Professional growth of a teacher of vocational (vocational) education and the formation of his competitiveness is seen as the development of a set of personality traits necessary for a high level of professional activity.

Keywords: professional (vocational) education; state educational policy; labor market; educational services market; quality of education; the content of the activities of teachers; professional modernization (vocational and technical) education; professional competence; professional development.

ФОРМИРОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ В КОНТЕКСТЕ МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО (ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО) ОБРАЗОВАНИЯ

Максимчук Вячеслав Владимирович,
директор Головинского высшего профессионального
училища нерудных технологий Житомирской области,
преподаватель высшей категории, преподаватель-методист.
Киев, Украина.
maksumchyk.slava@ukr.net

Аннотация. В статье рассмотрены отдельные вопросы формирования государственной политики деятельности педагогических работников в контексте реформирования и модернизации профессионального (профессионально-технического) образования, децентрализации управления и становления государственно-общественного управления образованием Украины, что предусматривает учет международного опыта и участия Украины в Европейском образовательном пространстве. Установлено, что государственная образовательная политика деятельности педагогических работников профессионального (профессионально-технического) образования формируется под влиянием следующих факторов: связь повышения качества профессионального (профессионально-технического) образования с компетентностью педагогов профессионального обучения и мастеров производственного обучения профессионального (профессионально-технического) образования; усиление конкурентной борьбы на рынке образовательных услуг и рынка труда, что влияет на рост конкуренции между педагогическими работниками; условия профессионального развития преподавателей и мастеров производственного обучения; новые требования к содержанию деятельности педагогических работников со стороны соискателей профессионального (профессионально-технического) образования и работодателей, заказчиков подготовки кадров.

Рассмотрен опыт европейских стран, где развитие персонала учебных заведений рассматривается важным фактором деятельности и престижности учебного заведения. Предложено, учитывая глобальные образовательные тренды, создание возможностей профессионального развития педагогических работников в контексте реформирования и модернизации профессионального (профессионально-технического) образования по определенным направлениям. Доказано, что трансформационные направления государственной образовательной политики, направленные на качественное обновление образования, предусматривают в содержании деятельности педагогов профессионального обучения и мастеров производственного обучения повышения ориентации образовательного процесса на активное усвоение знаний, умений и навыков обучаемыми, воспитание у них способности к формированию собственного мнения, открытого, самостоятельного, творческого мышления. Такой подход возможен в условиях достижения оптимального соотношения между численностью педагогических работников и соискателей профессионального образования, оптимизации набора дисциплин, междисциплинарности, тесной связи учебных дисциплин с социально-экономическими, политическими и глобальными проблемами, конкретными требованиями. Установлено, что к основным факторам, препятствующим развитию профессионального (профессионально-технического) образования следует отнести также низкий уровень престижности педагогического труда и недостаточное качество подготовки педагогов профессионального обучения и мастеров производственного обучения. Акцентируется также внимание на усовершенствование профессионального развития педагогических работников учреждений профессионального (профессионально-технического) образования на примере Головинского высшего профессионального училища нерудных технологий Житомирской области. Профессиональный рост педагога учреждений профессионального (профессионально-технического) образования и становление его конкурентоспособности рассматривается как развитие комплекса свойств личности, необходимых для высокого уровня профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональное (профессионально-техническое) образование; государственная образовательная политика; рынок труда; рынок образовательных услуг; качество образования; содержание деятельности педагогических работников; модернизация профессионального (профессионально-технического) образования; профессиональная компетентность; профессиональное развитие.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] L. M. Vashchenko, «Innovatsii v osviti», Entsyklopediia osvity, V. H. Kremen, Red. Kyiv, Ukraina: Yurinkom Inter, 2008.
- [2] M. O. Holubieva, I. V. Piankovska, «Vyznachennia kliuchovykh kompetentnostei maibutnikh uchyteliv: yevropeyskyi dosvid», Naukovi zapysky. Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota, t. 84, 73 s., 2008.
- [3] Yu. Zavalevskiy, «Sutnist innovatsiinoi pedahohichnoi diialnosti», Pedahohichni dyskurs, № 17, s. 63–69, 2014.
- [4] Verkhovna Rada Ukrainy. (2017, Veres. 05). Zakon № 2145-VIII «Pro osvitu». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/4lhgEa>
- [5] S. I. Zaslavska, «Shliakhy vdoskonalennia pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv profesiinoi osvity», Visnyk pisliadyplomnoi osvity, № 15(28), s. 63–73, 2015.
- [6] S. I. Zaslavska, «Innovatsiina diialnist pedahoha profesiinoi shkoly v konteksti efektyvnosti osvitnoi systemy», Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Pedahohichni nauky, № 2(31), s. 26–34, 2016.
- [7] I. A. Ziaziun, H. M. Sahach, Krasa pedahohichnoi dii. Kyiv, Ukraina: Ukrain.-fin. in-t menedzh. ta biznesu, 1997.
- [8] Modernizatsiia zmistu profesiinoi osvity i navchannia: teoriia i praktyka / M. A. Vaintpaub, A. M. Romanova, I. A. Mosia, Ya. Yu. Bilokon ta in., M. A. Vaintpaub, Red. Kyiv, Ukraina: TOV «NVP Polihrafservis», 2015.
- [9] Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini, V. H. Kremenia, Red. Kyiv, Ukraina: KONVI PRINT, 2021. (Do 30-ricchia nezalezhnosti Ukrainy). <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
- [10] N. H. Nychkalo, «Profesiina pedahohika v informatsiino-tekhnologichnomu suspilstvi», na IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Profesiine stanovlennia osobystosti: problemy i perspektyvy. Khmelnytskyi: Avist, 2007, s. 88–94.
- [11] O. I. Ohienko, «Formuvannia hotovnosti do innovatsiinoi diialnosti yak vazhlyva skladova profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia»,

- Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii, № 7(33), s. 154–161, 2013.
- [12] V. Oliinyk, «Systema pedahohichnoi osvity ta pedahohichni innovatsii», Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii, № 4, s. 61–69, 2001.
- [13] O. M. Otych, Osnovy pedahohichnoi maisternosti vykladacha profesiinoi shkoly. Kirovohrad, Ukraina: Imeks-LTD, 2014.
- [14] «Profesiina osvita yak skladova zabezpechennia kvalifikovanoho kadrovoho potentsialu Ukrainy: problemy ta shliakhy vyrishennia», na parlamentskykh slukhanniakh u Verkhovni Radi Ukrainy. Verkhovna Rada Ukrainy, Komitet z pytan nauky i osvity. Parlamentski slukhannia. Kyiv: Parlam. vyd-vo, 2016, 320 s.
- [15] V. Radkevych, «Doslidnytski zasady diialnosti pedahoha profesiinoi shkoly», Profesiino-tekhnichna osvita, № 4, s. 5–7, 2006.
- [16] I. Ye. Silaieva, «Metodychni aspekty pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohiv profesiinoi shkoly», na Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej Pedagogika. Teoretyczne i practyczne aspekty rozwoju wspolczesnej nauki. Warszawa: Wydawca Sp. z.o.o. «Diamond trading tour», 2017, s. 101–105.
- [17] The Future of Jobs. [Online]. Word Economic Forum, 2016. Available: <https://is.gd/aLf6jU> Дата звернення: Квіт. 05, 2022.

*Стаття надійшла до редакції
18 квітня 2022 року*